

látszott háborús vezetőnek, s nem biztos, hogy békeidőben megválasztották volna miniszterelnöknek. De ez a kérdés történelmietlen, s egyébként sem volt megfelelő ellenjelölt.

A Churchill-lel foglalkozó újabb munkák közül meg kell még említenünk két kiemelkedő történész által szerkesztett tanulmánykötetet, amelyet elég ünnepélyes címmel láttak el: „Churchill életének jelentősebb újbóli összefoglalása békében és háborúban.” (*Churchill. A Major New Reassessment of his Life in Peace and War*. Oxford University Press. *Robert Blake and Wm. Roger Louis*, editors.)

John Turner, az egyik szerző felveti, miért szükséges Martin Gilbert, H. Pelling és más Churchill-életrajzírók kötetei után újraértékelni Churchillt. Az újraértékelő kötet valójában egy Texasban rendezett Churchill-konferencia anyaga (1991-ből), és a szerkesztők maguk is elismerik, hogy nem emelkedik ki kötetükből egy újabb Churchill, csak talán finomabb, részletesebb vonalakkal megrajzolt. 29 szerzője van ennek a kötetnek, és csaknem valamennyiük elismert történész, s kutatási eredményeik többnyire másutt is, más formában megjelentek. *Peter Clarke* tanulmánya Churchill gazdasági eszméiről újszerű és jól körvonalazott. Sok tanulmány foglalkozik ebben a kötetben Churchill-lel mint háborús vezetővel, s igen sok részletet tártak fel Churchill óvatosságáról, stratégiai képességének hiányairól és szerencséjéről. A nemrég elhunyt *D. J. Wenden* kimutatta, hogy Churchill híres rádiószózatait nem Norman Shelley mondta be, mint eddig hitték, hanem maga Churchill. Több tanulmányból azt lehet levonni – nem újszerű megállapítás –, hogy Churchill összes hibájával együtt igen népszerű és tisztelt miniszterelnök volt, a vezető politikusok és a lakosság többsége nem cserélte volna fel más miniszterelnökkel. *Roy Jenkins* Churchill utolsó korszakával foglalkozik. Azzal magyarázta Churchill ragaszkodását a hatalomhoz, hogy Churchill tudta, annak stimulációja nélkül szellemi hanyatlása meggyorsul. A tehetséges és termékeny *David Cannadine* a Churchill rokonság számos nem kellemes személyiségjegyeit foglalta össze. E kötet szerkesztőinek egyike a neves konzervatív angol történész, *Robert Blake*, a másik az amerikai, az A. J. P. Taylor tiszteletű *Wm. Roger Louis*. 1971-ben jelent meg A. J. P. Taylor: „Lloyd George: Twelve Essays” c. kötete, s ehhez hasonló ez a Churchill-kötet.

Vajon miért hanyatlott Churchill értékelése a konzervatívok körében? A konzervatívok jó része nem kedvelte Churchillt, pedig ő konzervatívként nyerte meg a második világháborút. E kötet írói, akár konzervatívok, akár nem, egységesen azon munkálkodnak, hogy Churchill történeti szerepe és egyénisége mind jobban tisztázódjék.

H. Haraszti Éva

PAUL KENNEDY

PREPARING FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY

(*Felkészülés a 21. századra*)

London, 1993.

A szintetizáló készségéről ismert, főleg 19. századdal foglalkozó fiatal brit történész a nyolcvanas évek elején Amerikába, az East Anglia egyetemről az előkelő Yale-re távozott. Ekkor ugyanis kilátástalan volt angliai előmenetele (mint annyi kitűnő kortársáé): a professzori székek foglaltak voltak. Személyes tapasztalatból, Kennedy-vel való beszélgetéséből tudom, hogy sokáig visszavágyott az angol vidéki tájakra, pubokhoz, mindahhoz, ami egy angol intellektüel relaxációját jelentette.

Amerikában írt első nagyobb lélegzetű munkájával *The Rise and Fall of the Great Powers* (amely Magyarországon is megjelent) Amerikában fontos személyiséggé, a történész-társadalomban pedig közismertté vált. A szerző zsenialitásával csak szorgalma vetekszik. Könyvének érdeme az is, hogy a történelmi olvasmányoktól annyira tartózkodó üzleti köröket is meghódította – legalábbis Amerikában. Újabb könyve, a „*Felkészülés a huszonegyedik századra*” ismét nagy érdeklődést keltett személye és munkássága iránt.

Kennedy a hetvenes és nyolcvanas évek fejlődését áttekintve tudományos következtetéseket kísérel meg levonni a 21. század első évtizedeire. Szélesen értelmezett történelmet akart adni, s úgy vélte, hogy átfogó tudásával rá tud mutatni azokra a tényezőkre, amelyekkel az eljövendő században a politikusoknak, közéleti személyiségeknek, gazdaságtörténészeknek, földrajztudósoknak és másoknak foglalkozniuk kell majd. Nem futurológus ő, a jelen figyelmeztető adataival mutat a jövő problémái felé. Ilyenek: égitestünk felmelegedése, a zöld forradalom, a biotechnológia fejlődése a mezőgazdaságban, a lakosság menekülése a harmadik világból,

az automatizált robotgyártás fejlődése, a kommunikációs forradalom és az a politikai-gazdasági ellentmondás, amely egyre inkább erősödik a helyi politikai nacionalizmusok és a globális multinacionális gazdasági és pénzügyi egységek között. Ez nem jövedölés, ez ténylegesen van, s minden történésznek joga a felismert és leírt jelenségekből következtetni a fejlődés vagy visszafejlődés tendenciáira. Ezért érthetetlen az a némely, könyvét ismertető szakmai vélemény, miszerint előrejelzéseket veszélyes adni.

Kennedy végeredményben harminc évet szintetizál. Kifejti, hogy míg az egyének látják a veszélyeket – sőt vállalatok is, intézmények is –, a kis és nagy államok kevés kivétellel nem foglalkoznak az intő jelekkel. Szerinte Japán, Korea és más délkelet-ázsiai államok, valamint Németország, Svájc, a skandináv államok és talán a közös piaci országok érzékenyebbek a problémák irányában, mint a többség. De ezeknél is hátráltató tényezők: a lakosság növekedése, a tartalékok kimerülése, a környezeti ártalmak stb. Kennedy látásmódja történeti: rehabilitálja például Malthust, akit annyiszor lejáratnak. Mint kifejti, Malthusnak teljesen igaza volt abban, hogy az ország lakosságának 25 évenkénti megkétszereződése maga után vonja a versengést a fogyasztás és az erőforrások között.

Kennedy könyve három részre bontódik. Az első írja le a malthusi tanok – szerinte – napjainkig ható érvényességét, feltérképezi a jelenlegi környezeti és technológiai erőket. A második részben ezeknek az erők kihatásait elemzi a világ fontos pontjain, így Kínában, Indiában, a fejlődő országokban, a korábbi Szovjetunió területén, Japánban és az Egyesült Államokban, s rámutat a várható nyertesekre és vesztesekre a piacokért, erőforrásokért és gazdasági növekedésért folytatott küzdelemben. A harmadik rész azt vizsgálja, hogyan tudnák a különböző közösségek legjobban előkészíteni magukat a történésekre. Ez a felépítés egy orvosi diagnózisra emlékeztet, amely a megoldásra is keres receptet. Kennedy látásmódjában a globalitás a megragadó: hiszen egy világban élünk, minden, ami itt történik – nukleáris robbanás, erdőirtás, az ózon szennyezése – mindenkire kihat.

Kennedy könyvét egyaránt lehet borúlátónak és derülátónak értékelni. A helyzet felmérésnek eredménye: borúlátás. A kivezető út lehetősége: van remény. De vajon nem érvényes-e ma is, amit Th. Carlyle több mint egy évszázada fogalmazott meg: „Egy ember sem lát messzire és a legtöbb az orránál sem lát tovább.”

H. Haraszti Éva

A BRIT KOMMUNISTA PÁRT ÉS 1956

1990 júniusában ismert egyetemi előadók, professzorok (többek között Eric Hobsbaum) részvételével Londonban kerekasztal-konferenciát rendeztek a fenti címmel, amelynek bevezető előadásait 1993 tavaszán jelentették meg az *Our History* c. folyóiratban. (The Communist Party and 1956. Our History. Published by the Socialist History Society. London, 1993, 1–48.)

A konferencia nyitóelőadását *Kate Hudson*, a londoni egyetem tanára tartotta „1956 és a kommunista párt” címmel. Hudson emlékeztetett arra, hogy a brit kommunistáknak már 1939-ben is át kellett élniük egy súlyos válságot (illetve korábban a koncepciós perek kapcsán is), ám a szovjet-német egyezmény megrázkódtatását később elfedte a II. világháború. Az 1956-os kettős megrázkódtatás – előbb a Hruscsov-beszéd, majd a magyarországi események – viszont tartós válsághoz vezetett. Hudson részletesebben foglalkozott azzal, hogy a nyugati kommunista vezetők közül kevesen (így Togliatti és Thorez) ismerhették meg korábban a referátum teljes szövegét, majd rávilágított arra, hogy a brit párt élén állók, így Pollitt és Dutt nemcsak nem értették meg a sztálini korszak bénító terhét, hanem ellentétes nyilatkozatokat adtak, tanulmányokat írtak, és végül a brit párttagság csak 1956 júniusában a liberális Observerből ismerhette meg a Hruscsov-beszéd teljes szövegét (az amerikai titkosszolgálat forrásából). Hudson hosszan ismertette a különféle korabeli állásfoglalásokat, majd aláhúzta, hogy 1956 igazi tragédiája éppen az, hogy a szocialista demokrácia megvalósítására kínáló lehetőségek meghiúsultak.

A konferencia másik előadását *Monty Johnstone* tartotta. Az előadóról tudni kell, hogy oxfordi egyetemistaként lett kommunista, egyike azon brit kommunistáknak, akik akcentus nélkül beszélnek németül, franciául, de tudnak oroszul is. Johnstone történészként nem maradt az egyetemen, hanem az ifjúkommunista mozgalom tagjaként, egyik hangadójaként, renitens vezetőjeként állandóan lapokat szerkesztett és különféle orgánumoknak, többek között több mint egy évtizeden át az ismert *Marxism Today*-nek volt a szerkesztőbizottsági tagja, külpolitikai, nemzetközi munkásmozgalmi szerkesztője.

Előadásának címe: „1956 és 1989 – Az örökség.” Nyitó gondolatként hangsúlyozta, hogy annak idején őket, a brit ifjúkommunistákat is mélyen megrázták Hruscsov leleplezései, de mindjárt hozzátette, hogy a Sztálin-